

**Aki kézzel dolgozik, az a kézműves,
Aki kézzel és ésszel, az a mester,
Aki kézzel, ésszel és szívvel, az a művész.”**

(Aquinói Szent Tamás)

Siménfalva és Tiszaalpár kosárfonó története Mesterség és megélhetés

/A Népművészet Ifjú Mestere Pályázat/

**Készítette: Gergely Ramóna
Tiszaalpár, Móra Ferenc u.4.
2016**

Tartalomjegyzék

1. A téma indoklása	3.oldal
2. A kosárfonás története4.oldal
3. Siménfalva kosárfonó története	5.oldal
4. Tiszaalpár kosárfonó története	8. oldal
5. A két település szakmai összehasonlítása	10. oldal
5/a. Az alapanyag bemutatása, vesszőfajták	
5/b. A kosárfonáshoz használt vessző típusok	
5/c. Munkaeszközök	
5/d. Néhány kosárfonó szakkifejezés a két településen
6. Technikák és termékek	15.oldal
7. Záró gondolatok	25.oldal
8. Felhasznált irodalom	26.oldal

A téma indoklása

Az én szülőfalum Siménfalva (Románia, Harghita megye) ahol a családom – dédszülőikig visszavezetve - a kosárfonás szép mesterségét gyakorolva kereste meg a megélhetéshez szükséges pénzt. Gyermekkoromtól körbe vesz az áztatott vessző semmihez sem hasonlítható finom fanyar illata, hiszen szinte a falu lakosságának háromnegyede kosárfonással kereste a kenyerét. Én sem gondoltam soha arra, hogy hátat fordítsak a családomtól kapott kézműves mesterségnek. Az élet mégis próbatétel elé állított, nem csak engem, de a szüleimet is.

Az 1980-as évek végén Siménfalván a megélhetést biztosító szövetkezet (Szekció) tönkrement. A kosárfonásból élő családok nagy része megélhetés nélkül maradt és elindult a nagyvilágba. Többek között az én családom is. 1990-ben a szüleim elindultak szerencsét próbálni Magyarországra. Édesapám először Pécssett, a bányában dolgozott, majd ezt követően, kosárfonásból élt a család. Sok hányattatás után (Pécs, Pécska, Jászszentlászló, Katátfa, Szank) Tiszaalpáron telepedtünk le. Ennek a falunak is, mint Siménfalvának, több százéves kosárfonó hagyománya volt/ van.

Céлом ezzel a dolgozattal bemutatni e két település kosárfonó hagyományait. Azt a technikát, amit otthonról hoztam és azt, amit itt tanulhattam, tanulok még most is. Szeretném összehasonlítani a két település kosárfonó hagyományait, technikáját, formavilágát.

A kosárfonás története

A kosárfonás a fa megmunkálásának egyik legősibb szerkezeti formája. Története a legrégebb időkig nyúlik vissza és valamilyen formában (az alapanyagtól függően) szinte minden népnél jelen van. Első adatunk az agyagedénnyel kapcsolatos. Az ásatások során előkerült égetett edényeken vízszintes és függőleges irányban rövidebb-hosszabb rovátkákat találunk, melyek pontosan olyanok, mint a fonott kosár. Az ember a természet megfigyelése közben ébredt rá a kosárfonás titkára. Többek között a fészekrakó madárvilág is megihlette. Egyiptomi, mezopotámiai falfestményeken többször ábrázolnak fonott kosarakat. A római birodalomban élt Plinius botanikus szerint: "A fűz termesztése jövedelmezőbb, mint az olajfa termesztése", vagyis a rómaiak is művelték a kosárfonást. Eleink ismerték a kosárfonás titkát. Hazánkban a középkorban a kosárfonás virágzó kézműipar volt. A piacokon a kosarasoknak mindig külön standjuk volt.

Hogyan történt, hogy egy nemzetközi mesterséget pont a magyarok fejlesztettek művészi fokra?

Ennek több titka volt.

Az egyik, a Kárpát-medencében elterjedt fűz, a másik az ősi hagyomány, a képzelőerő és a magyar emberekbe kódolt népművészeti és szépérzék, valamint az apáról-fiúra szálló mestertudás.

A Római Birodalom idejéből nagyon sok olyan emlék maradt fenn, melyek jól bizonyítják a kosárkötő mesterség sokoldalúságát: Paticsfalu, vermek, és épületek, különféle gazdasági kosarak, fonott bútorok. .

A XII-XV. századi katolikus templomok freskóin gyakran láthatóak fonott sövénykerítések. Néha magát a kicsi Jézust fonott bölcsőben ábrázolják. Ettől a kortól egészen napjainkig Európa parasztsága és a világ több népe a maga számára elkészít mindenfajta kosarat, épületet, közlekedési eszköz kiegészítőt (kocsikás, keréparkosár stb).

Siménfalva kosárfonó története

Sok falut, várost bejártam, sok varázslatos tájban gyönyörködtem, de Siménfalva megmaradt a legszebbnek, legkedvesebbnek, mert Siménfalva a szülőfalum és az ember a szülőföldjét a lelkével látja.

Siménfalva (Románia, Harghita megye) az Alsó Nyikó mente legnagyobb települése. A Fehér Nyikó és az Alba patak összefolyásánál elterülő falu.

Siménfalva kosárfonó hagyománya

A különféle használati tárgyak készítésének régi technikája a fonás. A természetes vegetációkhoz tartozó és termesztett növények házi feldolgozását elsősorban a természetföldrajzi körülmények határozzák meg, a folyók, patakok, ahol füzesek találhatóak. A folyók mentén az áradással elöntött rétségeken, mocsarakban gyékény és sásféle termelt és ezt dolgozták fel. A természet által adott lehetőségek, adottságok miatt kevés volt a szántó-vető és a legelő, korlátozott volt a földművelés és az állattartás. A népesség vessző, gyékény és szalmafonással kényszerült részben vagy egészben biztosítani a megélhetését. Siménfalván a természeti és földrajzi adottságokat figyelembe véve a vesszőfonásra volt lehetőség.

Az 1910-es évek elején a siménfalvi embereknek már tanították a kosárfonást népiskolai tanfolyamok keretében. Ezeket a tárgyakat saját használatra készítették, úgy mint : fahordók, pucítás (babalátogató kosár), terménytároló. Az 1920-as években hat román ember jött Déváról, akik nagy üvegkorsók befonására tanították az embereket. Egy műhelyt hoztak létre és a Megyesi Üveggyárból érkeztek az üvegek, melyeket aztán befontak. A II. Világháborút követően, 1945-46-ban a mai tanács épületben alapítottak egy József Attila nevű fiók-céget. Ez az állami vállalkozás az 1950-es években megszűnt. 1960 után a termelőszövetkezet vásárolta fel a kosarakat. 1969-ben a szövetkezetbe belépő fonóknak külön épületet adtak. A munkások rendelésre dolgoztak.

(R.J) siménfalvi Népművészet Mestere címmel rendelkező kosárkötőről olvashatjuk: „R.J: munkája- a legtöbb kosárfonóval szemben- azáltal válik jelentőssé, hogy kiaknázza a nyersanyag biztosította lehetőségeket, s nem a szokványos formák előállítására törekszik. Számára a termékek minőségi faktora mellett elsődleges szempont tehát a mindenkor piaci igények szem előtt tartása.” R.J. a változatos tárgykészlet-kínálat mellett képes kivitelezni a megrendelő minden igényét. „A

műanyag gyerekjátékok sokszor szolgálnak mintául az újabb termékek elkészítéséhez, de a reklámlapok vagy egyéb sajtótermékek egyaránt ötletforrást képeznek számára.”

Ma a vesszőfonók háziiparosokként, családi vállalkozásokban dolgoznak és dolgoztatnak. Napjainkban nemcsak kosarakat, hanem bútorgarnitúrákat, különböző dísz tárgyakat, virágtartókat, állványokat készítenek

Gergely István kosárfonó elmondása alapján:

„A hagyomány nemzedékről-nemzedékre száll. Az egész falu életmódját, életformáját meghatározza a kosárfonás. A lakosság egyharmada vesszőfonással foglalkozik. A kosárfonás ma már magánúton, egyéni vállalkozásként halad. Egyes házaknál az egész család ezzel foglalkozik. Előfordult, hogy a család egyik fele otthon, a másik fele itt Magyarországon dolgozott. A vesszőből fonott termékek közül megemlíthetjük az asztalt, székeket, előszoba bútort, valamint a különböző típusú kosarakat. A vesszőfonás nem számít a könnyű mesterségek közé. Nagyon jó minőségű vesszőt igényel. Manapság ezt általában megvásároljuk. A vesszőt főzzük, kézzel hántjuk és csak ezután következik a tulajdonképpeni fonás, aminek a siménfalvi emberek, kosárfonók minden csínját-bínját ismerik. Az otthon maradt vesszőfonók termékeiket jellemző módon a korondi kereskedőknek, mi pedig itt Tiszaalpáron a Czinege Manufaktúrának adjuk el. Ma már a siménfalvi kosár a világ számos pontján fellelhető a sok szétvándorolt fonónak ill. a kereskedelem fellendülésének köszönhetően.

Adatközlő: Gergely István 56 éves

született hely Székelykeresztúr, 1960. december 16.

an.: Kovács Ilona Siménfalva – Tiszaalpár

Gergely Ida kosárfonó elmondása alapján:

Pici gyermekként (7-10 éves korban) már részt vettem a munkában. Az én feladatomban a vesszőhúzás, osztályozás és a fenék fonása volt. 12-13 évesen már teljes kosarat készítettem. Az egész család ezzel kereste a kenyerét, nagyszülőtől az unokáig. Házasságkötésünk után (1983.) az első nyáron már férjemmel együtt mentünk vesszőt húzni Moldovába. Addig ő a vessző munkákból csak a porolót készítette. Ezen a nyáron tanulta meg a húzott kosár technikáját és az évek során fejlesztette. Ebben az időben csupán néhány típust fontunk, de az idő előrehaladtával sok technikát és formát elsajátítottunk.

Adatközlő: Gergely Ida, 52 éves

született : Székelykeresztúr, 1964, március 19.

An.: Ilonka Ida

Siménfalva – Tiszaalpár

Tiszaalpár kosárfonó története

Hogy mióta készítenek kosarat Alpáron, a messzi múlt homályába vész. Szinte bizonyos, hogy amióta emberek élnek e tájon, használják a Tisza árterében termő hajlékony fűzt.

„ Ha módunkban állna egy olyan csínytevés, hogy az időben visszaröppenne pár évszázadot, elszipkázzuk egy alpári paraszt családtól a kaskötés tudományát, és az összes így készült tárgyat, óriási kalamajkát zúdítanánk a nyakukba, hiszen a pincétől a padlásig, a konyhától az udvarig eltűnne a rengeteg tároló és hordó alkalmatosság, összedőlne nem csak a tyúkól, de még tán a ház is. A jószágok kerítés híján világgá szaladnának, a szekérről leborulna a rakomány, a varsák, csapdák, rekeszek, haltartók elillanása pedig a halászatban okozna nem kevés gondot. Ha ezt mondjuk, a 20. század első felében tennénk meg, a ház már nem szakadna a nyakukba, viszont sok-sok alpári család jutna koldusbotra, mert a maguk hasznára végzett házimunkából idővel kenyérkereső foglalkozása lett a falunkban. „ (4)

Ekkoriban emelkedett házimunkából háziiparrá a kosárfonás, ami családok százai számára jelentette az életben maradás lehetőségét.

A szocializmusban, mikor megkezdődött az exportra termelés, jól jövedelmező foglalkozássá vált a vesszőtermékek készítése. Mára csak hírmondójuk maradt, köztük **Kanalas János, a Népművészet Mestere , népi iparművész**

Interjú Kanalas Jánossal:

Jani bácsi elmondása szerint az ő családjában visszamenőleg a dédszülőig mindenki kosárfonó és/vagy halász volt. Az I. Világháború idején az ún. Czinege házban dolgoztak. Ebben az időben volt négy kereskedő Alpáron. Nekik dolgoztak télen, nyáron halászatból és mezőgazdaságból éltek.

Létezett egy Hangya Szövetkezet, ahová télen kosarat készítettek, nyáron gyümölcsöt dolgoztak fel. 1951-ben megalakult a Háziipari Szövetkezet 250- 300 taggal.

10 éves koromban már lejártam a Tisza partra vesszőt vágni és húzni. 13 évesen már, mielőtt az iskolába indultam volna, megfontam édesapámnak a gazdasági kosarak fenekét. Délután pedig a szegés és a fülezés várt rám. Így tanultam meg édesapám mellett a gazdasági kosár fonását. Házasságkötésünk után, a feleségemmel közösen dolgoztunk. Sokféle kosár fonását kellett elsajátítanom. A pördítés külön nehézséget okozott, sok félig elkészített darab került föl a padlásra...

Az 1960-as években, a legsikeresebb időszakban a termékek 80-90 százaléka külföldre ment. 160-170 ezer darab, ami kb. 120 féle termék gyártását jelentette. Ezek nagy részét (ha nem az összeset) magam is meg kellett tanuljam elkészíteni.

A rendszerváltás után a kosárfonók 20-30 százaléka maradt a szakmában. A siménfalvihoz hasonlóan az alpári kosár is világszerte híres.

Kanalas János 69 éves

Született : Alpár, 1947. április 9.

An. : Honti Erzsébet

Tiszaalpár

A két település szakmai összehasonlítása

Az alapanyag bemutatása, vesszőfajták

Két fő típust különböztetünk meg: a vadon termő és a telepített fűzt, jellemzően mindkét településen ugyanazokat az anyagokat használják.

Vadon termők :

Kender (farkasfűz vagy törőfűz)

Maloggya (mandula fűz)

Cinege (nyúlvesző)

Rekettye (rakottya vagy hamvas)

Csigolya vessző

Szürke fűz

Mogyoró vessző

Telepített vessző fajták :

Amerikai fűz

Arany fűz

A szedésre alkalmas idő levélhullástól tavaszig tart. Ekkorra elég szívós és erős a vessző. Nagyobb mennyiségben november-december hónapban gyűjtik be. Tavaszi vesszőt is szednek (amikor elindul a 'mezgéje', rügyfakadáskor), amit főzés nélkül húznak. Fehér a színe ugyanúgy, mint a nyáron szedetté (július-augusztus). A nyári szedésnél arra kell figyelni, hogy 8-10 cm-nél magasabban legyen elvágva, hogy „a tőke visszasüljön”. (Gergely István) Így kizárt, hogy az eredeti tőke sérüljön. Tehát van a főzött, hántott vessző, ami szép barna kiszáradás után, és van a tavaszi-nyári hántott vessző, ami hófehér színű.

A kosárfonáshoz használt vessző típusok

- Zöldvessző

Méret szerinti osztályozás (60-as, 80-as, 100-as, 120-as...) után különféle gazdasági kosarakat, kerítést, tárolókat, halászati eszközöket készítenek belőle.

- Lobbasztott vessző/ Tiszaalpáron puhított vessző

Az üstben forrás állapotban lévő vízben 1 óra hosszát tartják a vesszőt, utána 2-3 nap pihentetés alatt megpuhul. Siménfalván ebből az alapanyagból hasonló tárgyak készülnek, mint a zöld vesszőből. Ezzel a módszerrel erősebb, tartósabb termék állítható elő, mint a zöld vesszőből. Ezt az alapanyagot csak száraz, zöld vesszőből állíthatjuk elő. Tiszaalpáron ezt az alapanyagot

- Puhított vessző

Tiszaalpáron az ilyen alapanyagot úgy állítják elő, hogy beton – sima gödörbe vagy üstbe hideg vízbe teszik a száraz zöld vesszőt és 10-12 nap után szedik ki. Utána kerül feldolgozásra. A fenti két módszer ugyanazt a végeredményt adja.

- Főzött vessző

Száraz vagy frissen vágott állapotban kerül az üstbe. Ha száraz, akkor 8 óra főzés után 2 nap pihentetés következik. Ennyi idő kell ahhoz, hogy a héja leváljon a vesszőről, valamint a héjában lévő csersav beszívódjon a vesszőbe. Ettől a módszertől és a napon szárítástól kapja a szép, barna színét. A frissen vágottat 3 óráig főzzük és egy napot pihentetjük a megfelelő szín elérése miatt. A főzés után azonnal is lehet húzni, akkor szinte fehér alapanyagot kapunk. A hántást régen csak kézzel, ma már jelentős részét géppel végzik. Sajnos ez utóbbi ront az alapanyag minőségén (szétveri a rostokat). Családunk a mai napig kézzel hántja a vesszőt.

- Fehér vessző

3 féleképpen tudunk fehér vesszőt előállítani.

Tavaszi-nyári hántással ill. kénezéssel.

- Barnított vessző

Ezt is 3 féleképpen állíthatjuk elő.

Hamuban hideg vízben, néhány órát áztatva

Marószódával ugyanígy

Vasedényben rozsdás vasakkal, hideg vízben áztatva. Ez szinte fekete lesz.

Az áztatás ideje befolyásolja a színt mindhárom esetben.

Munkaeszközök

A munka során felhasznált eszközök minkét településre jellemzőek, de az elnevezésük különböző lehet.

Siménfalva

bankli

szúla

kacor

hántóvas

gyalu

leveróvas

hasító

Tiszaalpár

kaspad

szúróár

kés, kacor

vesszőhántoló

gyalu

dupó, leveróvas

hasító

Néhány kosárfonó szakkifejezések a két településen

Siménfalva

gyűrű

patkolás

paraszt szegő

lánc szegő

hajfonás

fölbokrozás

magából karó

Tiszaalpár

ringli

három után lehajtás

hármás páros szegő

cikli

copf

fölkarózás

oldalkaróból ki alakított lábazat

Technikák és termékek

A két település technikája és formavilága nagyon hasonló, de mégis találtam eltéréseket. A kezdetekben Siménfalvára jellemző volt a húzott technika. Húzva készült a fehérmüstől a piaci kosáron át az asztali gyümölcsös kosárig szinte minden, míg Tiszaalpárra a fonott, pördített technika volt jellemző. Ma már mindkét településen szinte ugyanazokat a termékeket gyártják az oda-vissza tanulásnak köszönhetően. (Így ma már nem lehet biztosan megmondani, hogy melyik fajtát hol csinálták, azt viszont igen, hogy ki készítette. A keze nyomát rajta hagyja valamennyi kosárfonó a munkáján.) Kivételt képez ez alól a húzott kosár, amit ma is csak siménfalvi emberek készítenek. Voltak termékek az 1990-es évek elején, amiket a két településen ugyanazzal a technikával készítették, ugyanazt a funkciót látták el, de formailag eltérőek lehettek.

A bemutatásra kerülő termékeim és a munkafolyamatok:

Szennyestartók

Siménfalván hórdo alakú volt, ráhúzott tetővel, ma már viszont koronásan készítik súlyesztett tetővel. Tiszaalpáron szinte egyenes, rá illesztett tetővel de itt is ma már leginkább a koronásokat készítik a hagyományost is súlyeszt tetővel.

Szennyestartó Tiszaalpár

nyolc karóra(4 a 4-ben) egyszálás berakásos feneket készítek

Az oldalkaróból kialakított lábazat után 3szálás dupla kezdéssel gyűrűt teszek

egyszálás oldalberakást készítek kétszer

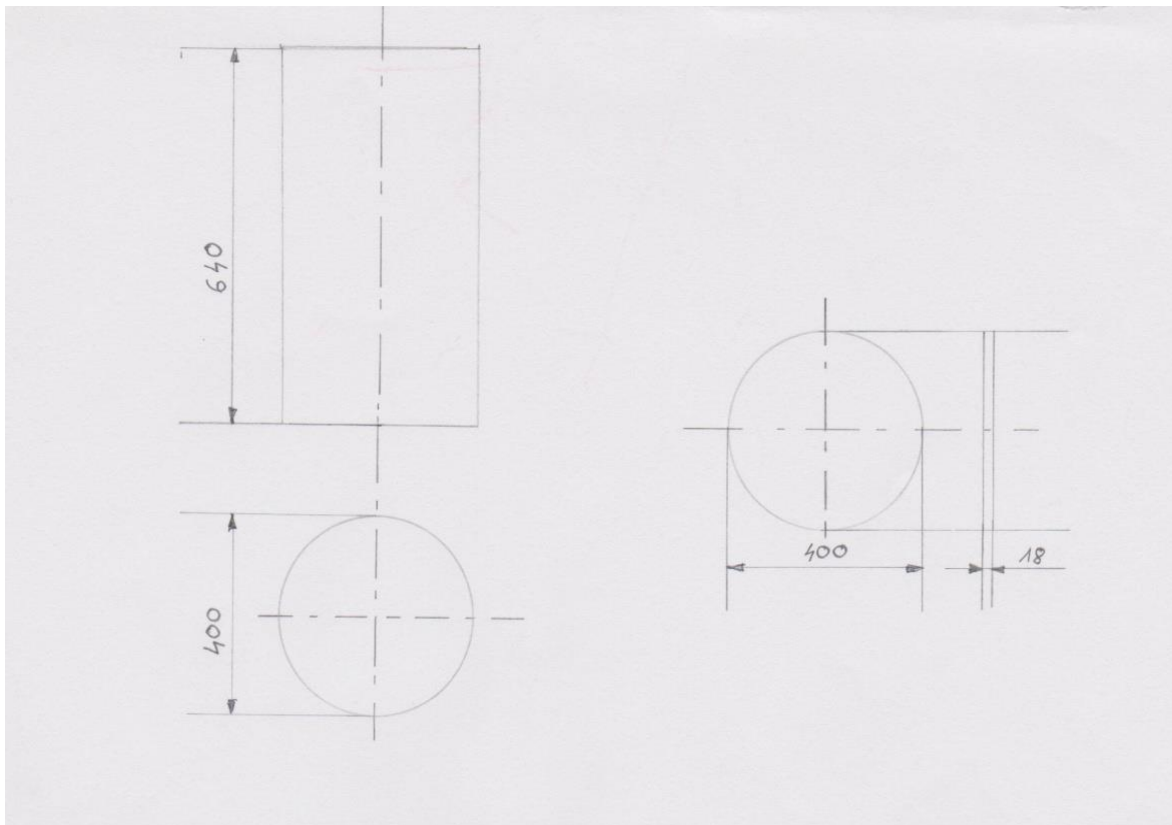
Középre 4szálás gyűrű (2 előtt 2 mögött) kerül aztán ismét egyszálás berakás

Mikor ez kész 4szálas gyűrűvel rögzítem és parasztszegővel zárom le, a füleknek karikákat készítek amit csavart szálal rögzítek a kosárhoz.

A tetőnek egy 8karós egyszálas berakásos feneket készítek amit egy parasztszegővel zárok le ezt követően majd zsinórral rögzíttek a kosárhoz.

Henger szennyes vetületi rajza:

Szennyestartó Siménfalva

7 karóra sövény fonásos fenék készül

Utána a berakó vesszőből kialakított lábazatot készíték amit eldolgozok

ezt egy 3 vagy 4 szálas gyűrűvel rögzíték majd egyszálas berakással folytatom (ezt a részt régen hasított vesszőből készítették, ez nagyon instabil, ezért gondoltam úgy hogy én most ezt egész vesszőből készítem el). Mikor ez megvan hármassal zárom le egyszálas berakás itt ismét gyűrű, berakás. Az egészet lezárom négyes gyűrűvel (3 előtt 1 mögött) gyűrűvel.

A szegés 2 mögött 1 előtt 1 mögött 1 előtt 1 mögött 1 előtt 1 mögött leszedem.

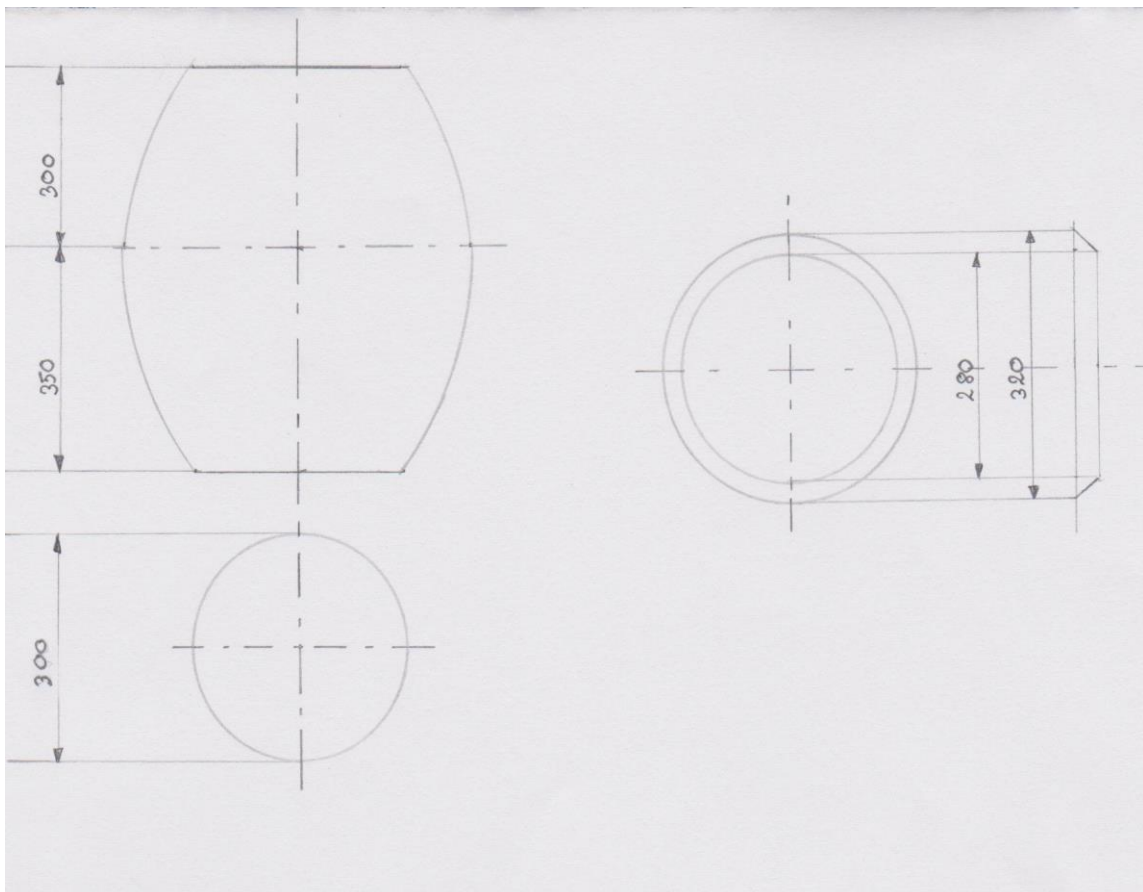

A tető 7 karóra (4 a 3-ban) egyszálas fenékre készül magából karósan amire dupla hármass gyűrűt teszek és végül egy 2 elő 1 mögött 1 előtt 1 mögött szegéssel zárok le.

A végén kétoldalt csavart fület készítek.

Hordó szennyes vetületi rajza mm-ben megadva

Piaci kosarak

A következő két tárgyamon a húzott és a fonott, pördített technikát mutatom be .

Húzott kosár

Fenek: 6 karóra 3 szálas fenék egy mögött kettő előtt

Bokrozás: különböző szál mennyiséggel készülhet. 3-4-5 vagy akár 6 szállal is.

Felhajtás: gyökkentés nélkül

Gúzsba kötés:

Hajtás: három előtt kettő mögött kettő előtt kettő mögött

Húzogató:

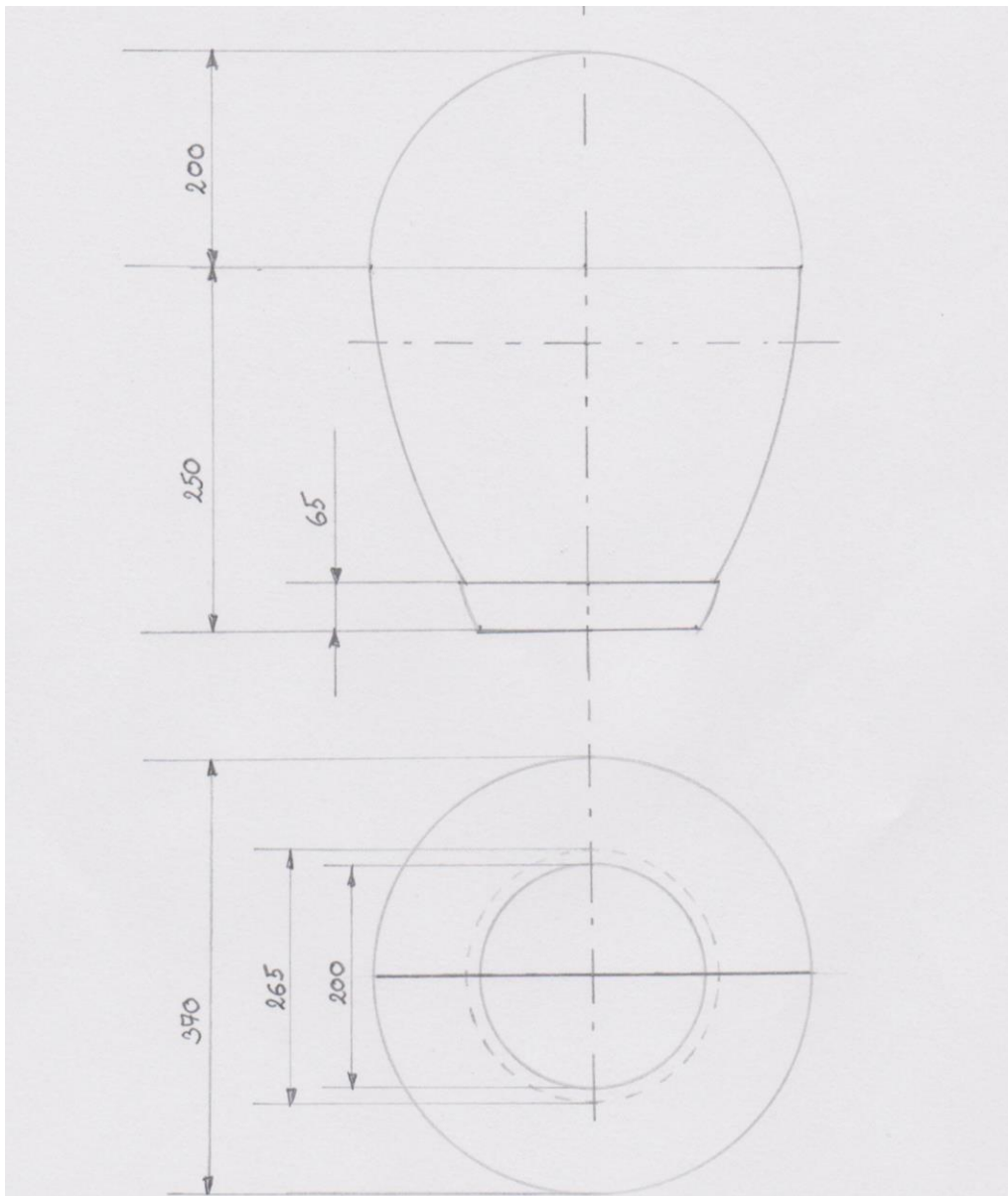
Szegés: három bokor mögött leszedelem utána egy előtt egy mögött visszasedem

Fülezés:

Húzott kosár vetületi rajza mm-ben megadva

Boller kosár

Fenek 6 ill. 7 karóra két szállal készül, a kosár méretétől függően.

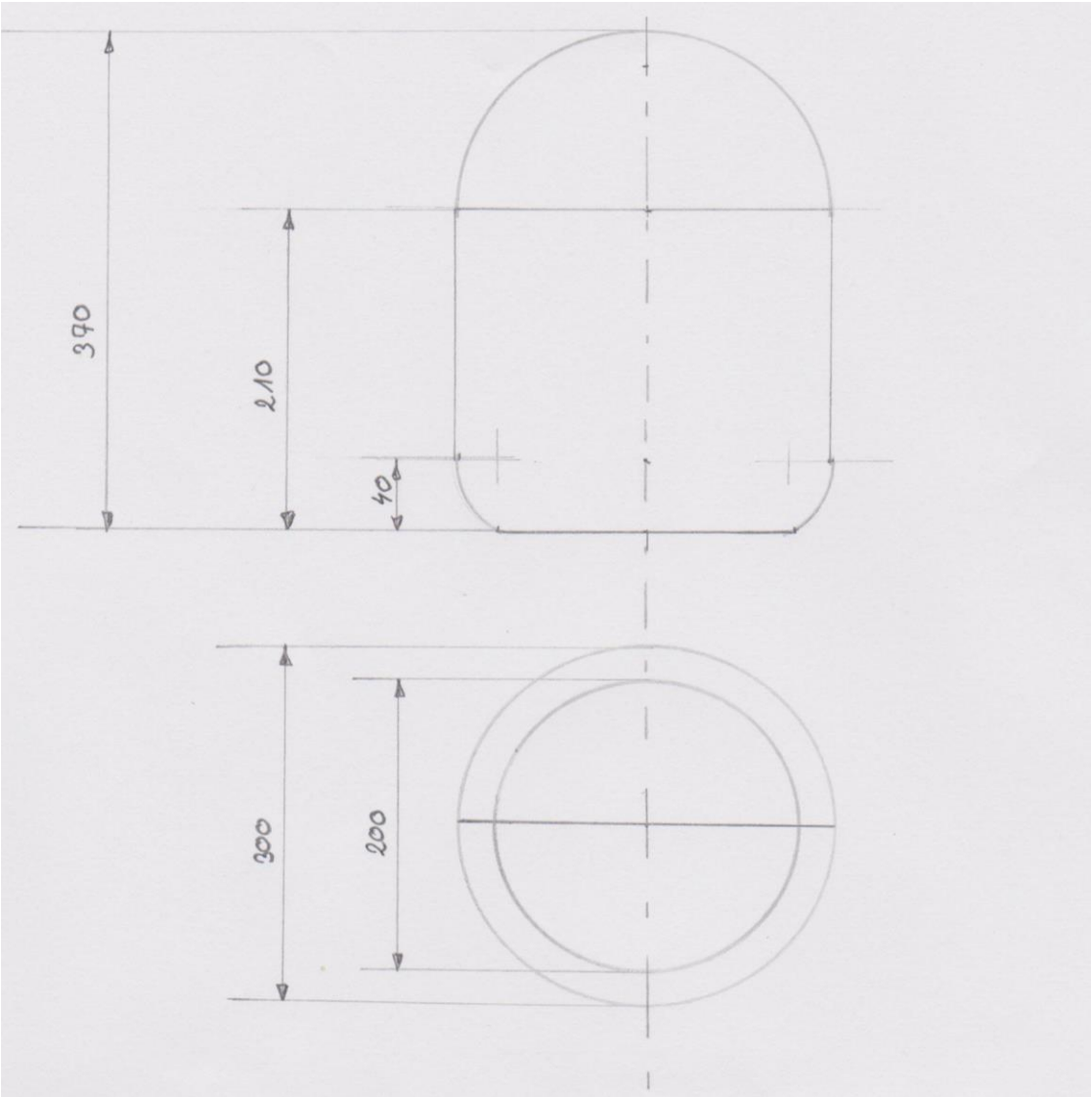
Felkarózás 24-vagy 28 karóra a fenéktől függően amire még a felhajtás előtt 4 szálás gyűrű fonás kerül

Fölhajtás gyökentés nélkül gömb alakúra

Gúzsbakötés

Egyszálás oldalberakás berakás amit 3 vagy 4 szálás gyűrűfonással zárunk le az oldalkarók sűrűségétől függően ezt követően egyszálás berakás amit 4 szálás gyűrűvel 3 mögött 1 előtt lezárunk majd az oldalkarókat két szál mögött lehajtjuk és copfsegőt(három páros öt pótkaróval) készítik.

Boller kosár vetületi rajza mm-ben megadva

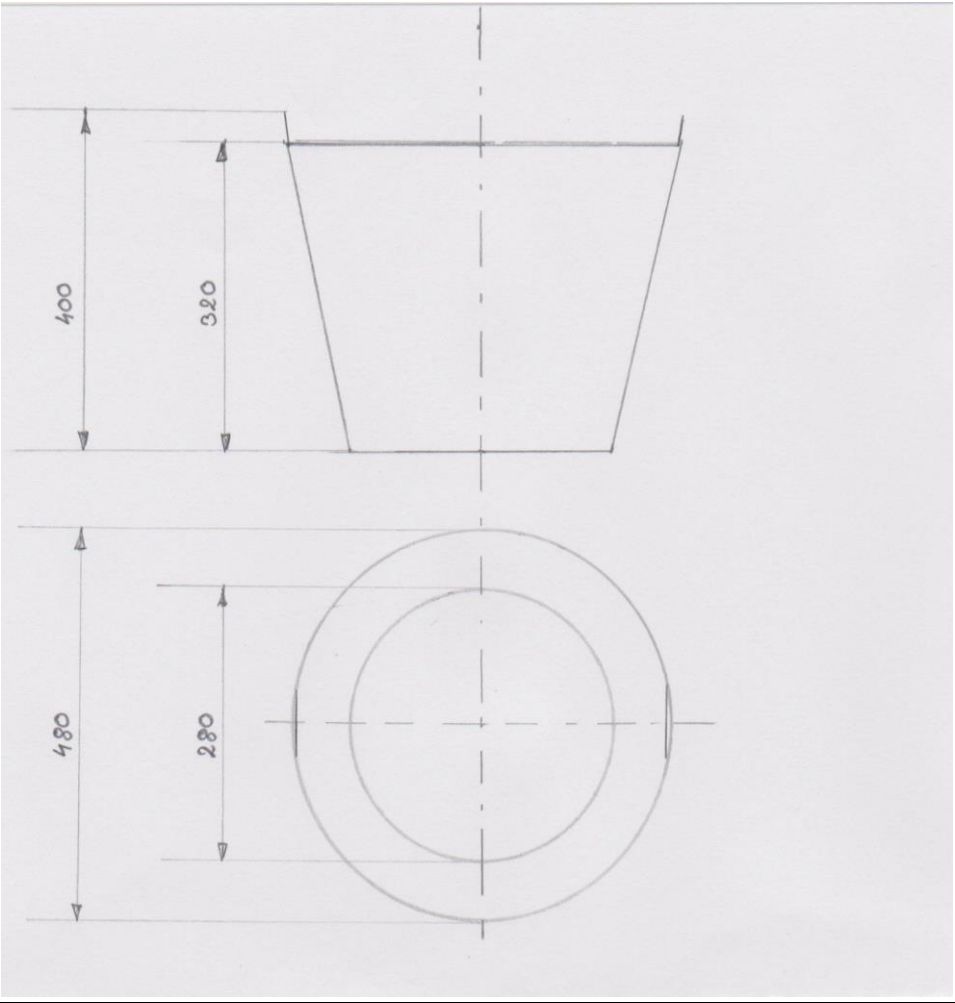
És végül a gazdasági kosár ami formailag és technikailag is megegyezett a két településen a kezdetektől a mai napig.

Gazdasági kosár

6,7 illetve 8 karóra készül a fenék a kosár méretétől függően. Fel bokrozás közben gyökkentem és gúzsba kötöm majd berakásból kialakított lábazatot készítek amit négyes dupla gyűrűvel rögzítek, ezt követően egyszálas oldalberakás következik (ezt régen 2,3 vagy akár 4 szállal is készítették) Ezt egy négyes gyűrűvel lezárok (2 előtt 2 mögött) zárok majd parasztszegőt (hármasszegő) teszek rá. A fülnek hagyományos csavart fület készítek. A gazdasági kosarakat régen és ma is készítik csak zöld hántolatlan vesszőből.

Gazdasági kosár vetületi rajza mm-ben megadva

Záró gondolat

Bízom benne, hogy a XXI. század emberének - akinek az elgépiesedő világot megtapasztalva egyre jobban fog hiányozni a természet – csak fokozódik majd az igénye arra, hogy visszataláljon a természethez. A természetes, a szép és a praktikus világ felé nyitó életünkben újra van jövője mesterségünknek. Hiszem, hogy az ősi tudást tovább tudom vinni és adni mindazoknak, akik szeretnék megtanulni ezt a gyönyörű szakmát.

Köszönetet mondok nagyszüleimnek, szüleimnek Gergely Istvánnak és Gergely Idának, hogy úgy neveltek fel engem és a húgom, hogy végtelen szeretetük mellett ezt a nagyon kemény, de gyönyörű mesterséget adták nekünk útravalóul egy életre!

Felhasznált irodalom

- 1 Nagy Mari – Vidák István A kosárkötés magyar hagyományai
- 2 A kosárfonás története Siménfalván (Örökségünk 2007./3. sz.)
1. BODA Csilla. 2007.
2. MIKLÓS Zoltán. 2010. 125.
3. 3 Falufüzetek: Siménfalva. Kiadta: Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet 2000-2001. telén
- 3 Bártol Réka: Vessző és kosárfonás története Tiszaalpáron 2004.
- 4 www.rigofutty.hu